

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ
ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УСІЮК ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

УДК 330.837:338.432:65.012.23

**ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Житомир – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Житомирському національному агроекологічному університеті Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Зінчук Тетяна Олексіївна,
Житомирський національний
агроекологічний університет,
завідувач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України
Прокопа Ігор Васильович,
ДУ “Інститут економіки
та прогнозування НАН України”,
головний науковий співробітник
відділу економіки і політики
аграрних перетворень

доктор економічних наук, доцент
Мороз Олена Омелянівна,
Вінницький національний
технічний університет,
завідувач кафедри
підготовки менеджерів

Захист дисертації відбудеться 29 травня 2014 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.083.02 у Житомирському національному агроекологічному університеті Міністерства аграрної політики та продовольства України за адресою: 10008, м. Житомир, бульвар Старий, 7, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського національного агроекологічного університету Міністерства аграрної політики та продовольства України за адресою: 10008, м. Житомир, бульвар Старий, 7.

Автореферат розісланий 25 квітня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Л. В. Тарасович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні інституційні засади розвитку сільського підприємництва стали наслідком трансформацій, які впродовж останніх десятиріч відбувалися в аграрному секторі економіки України. Відсутність досвіду перетворень у сільському господарстві, дієвого інституційного механізму і дотримання традицій управління змінами з минулого століття призвели до неспроможності інституцій сприяти ефективному функціонуванню сільських підприємницьких формувань.

За таких умов сільське підприємництво як рушійний чинник відродження села неспроможне стати повноцінним суб'єктом ринку, тому потребує розробки цілеспрямованих заходів з інституційного регулювання та забезпечення сприятливих умов для створення і функціонування підприємств. Без належної державної підтримки, своєчасних інституційних впроваджень та за надмірного впливу регулюючих інститутів виникла реальна загроза припинення виробничо-господарської діяльності підприємницьких формувань у сільській місцевості. Враховуючи необхідність подолання інституційних бар'єрів, консолідації неформальних інституцій з формальними у розвитку сільського підприємництва, існує нагальна потреба в перебудові існуючої інституційної системи з обов'язковим врахуванням законодавчих, економічних, екологічних, політичних, суспільних стимулів, вимог та обмежень.

Розвиток інституціоналізму як напряму економічної науки висвітлено у працях фундаторів інституціональної теорії: А. Аузана, О. Вільямсона, Т. Веблена, Дж. Кларка, Дж. Коммонса, Р. Коуза, Д. Норта, Е. Остром та багатьох інших. Серед вітчизняних науковців теоретико-методологічні основи формування інституційної парадигми розвитку аграрного сектора економіки у своїх дослідженнях обґрунтовували О. Бородіна, Т. Гайдай, В. Гриценко, М. Дубініна, Ю. Коваленко, Ю. Лопатинський, М. Малік, О. Мороз, П. Саблук, Р. Пустовійт, О. Шпикуляк та ін. Проблеми розвитку підприємницької діяльності в сільській місцевості знайшли своє відображення у працях Ю. Амосова, Ю. Губені, В. Збарського, В. Зіновчука, Т. Зінчук, М. Ільчука, М. Костриці, І. Прокопи, В. Ткачука, В. Юрчишина та ін. Водночас дискусійними залишаються питання, пов'язані з ліквідацією неузгодженостей щодо впровадження інституційних змін у діяльність сільських підприємницьких формувань. Відтак, потребують окремого наукового дослідження проблеми подолання існуючих інституційних бар'єрів у розвитку сільського підприємництва, серед яких найбільш вагомими є недосконалість і суперечності в законодавчих нормах, порушення ринкових "правил гри", опортуністична поведінка партнерів, подолання обмежень у режимі інституційної "пастки" тощо. Реальність ситуації вимагає розробки дієвих заходів зі стабілізації інституційних засад розвитку сільського підприємництва, що обумовлює актуальність проведення дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відображає результати наукових досліджень, проведених відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського національного

агроекологічного університету за темою: “Розробити та обґрунтувати стратегічні напрями і пріоритети пореформеного розвитку аграрного сектора Північно-Західного регіону України” (номер державної реєстрації 0104U008697). Автор є співвиконавцем Державної бюджетної теми Департаменту економічного розвитку аграрного ринку Міністерства аграрної політики та продовольства України: “Кон’юнктура світового та регіональних ринків сільськогосподарської продукції і продовольства за УКТ ЗЕД 01–24 та її вплив на стан ринкової рівноваги на аграрному ринку України” (номер державної реєстрації 0112U006529). У процесі роботи над темами наукових досліджень проведено системний аналіз кон’юнктурних змін на аграрних ринках зарубіжних країн та обґрунтовано сучасні аспекти розвитку сільського підприємництва в умовах зростаючої зовнішньої конкуренції й мінливого інституційного середовища.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування та удосконалення науково-теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо розвитку сільського підприємництва в умовах адаптації до інституційних змін. Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- інтерпретувати зміст основних дефініцій теорії інституціоналізму та сформулювати авторське визначення сільського підприємництва;
- розробити методику обчислення вагомості інституцій та розрахунку коефіцієнта інституційного розвитку суб’єктів сільського підприємництва;
- виявити закономірності еволюційних змін та сучасні тенденції розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості;
- ідентифікувати чинники інституційного характеру, що стримують розвиток сільського підприємництва;
- встановити алгоритм процесу імплементації інституційних змін у діяльність сільських підприємницьких формувань;
- удосконалити методичні підходи щодо дослідження особливостей формування та напрямів зниження рівня трансакційних витрат у діяльності суб’єктів сільського підприємництва;
- розробити модель зростання ефективності підприємницької діяльності на сільських територіях з врахуванням впливу основних чинників інституційного середовища;
- обґрунтувати необхідність формування інституційної матриці розвитку сільського підприємництва;
- узагальнити пропозиції щодо удосконалення інструментів механізму інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва.

Об’єктом дослідження є процес розвитку сільського підприємництва у контексті змін інституційного середовища.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методологічних, науково-прикладних інституційних підходів щодо становлення та функціонування підприємницьких формувань у сільській місцевості.

Методи дослідження. Процес наукового пошуку базувався на загальнонаукових та спеціальних економічних методах. Для формулювання базових принципів, теоретичного узагальнення висновків та аналізу результатів досліджень інших науковців використано *абстрактно-логічний метод*. Аналіз етапів розвитку сільського підприємництва здійснено за допомогою *історико-економічного методу*, зокрема, *прийому історичної деталізації*. Використання прийомів *соціологічного методу* дозволило з'ясувати сучасний стан та основні пріоритети розвитку сільського підприємництва в умовах мінливого інституційного середовища. Для оцінки рівня інституційного забезпечення та ефективності розвитку сільських підприємницьких формувань застосовано *статистико-математичний метод*. У роботі також використовувалися *графічний та табличний* прийоми з метою наочного представлення інформації, її систематизації та відображення аналітичних даних.

Для детального дослідження сприятливості інституційного середовища, визначення сильних та слабких сторін у розвитку сільського підприємництва використано *матричний метод*. У межах *економіко-математичного методу* застосовано прийоми *множинного кореляційно-регресійного аналізу* (для визначення впливу детермінант інституційного середовища на економічний стан підприємств) та *моделювання* (для розробки моделі оптимізації рівня трансакційних витрат). Використання прийому *сценарного моделювання* дозволило обґрунтувати напрями підвищення ефективності традиційного господарювання в умовах адаптації підприємств до інституційних змін. Для удосконалення методичних підходів до управління інституційними змінами формального і неформального характеру у контексті розвитку сільського підприємництва застосовано методи *аналізу та синтезу, індукції та дедуції*. З метою обґрунтування адекватності пропонованих моделей на прикладі окремих сільських підприємницьких формувань використано *монографічний метод*.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження склали Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Департаменту агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації та Головного управління статистики у Житомирській області, річні звіти суб'єктів підприємницької діяльності, періодичні видання, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, інформаційні ресурси всесвітньої мережі *Internet*, результати власних наукових аналітичних та соціологічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:
вперше:

- розроблено методичний підхід до оцінки інституційних засад розвитку сільського підприємництва, яким, відповідно до авторської методики інституційного аналізу, передбачено розробку і застосування алгоритму імплементації інституційних змін та побудову інституційної матриці для визначення умов сприятливості інституційного середовища як ключового чинника реалізації підприємницької ініціативи;

удосконалено:

- трактування змісту поняття “сільське підприємництво”, яке пропонується розглядати у бінарному контексті: по-перше, як сукупність ринкових інститутів орієнтованих на отримання економічного й соціального ефекту від виробництва і реалізації продукції; та, по-друге, як комерційну діяльність, ініційовану активними представниками сільської громади, першочергового значення у якій набувають неформальні інституції;
- методику оцінки впливу чинників інституційного середовища на розвиток сільського підприємництва, яка вирізняється тим, що заснована на розрахунку базового аналітичного коефіцієнта інституціоналізації та характеризує вагомість окремо обраної інституції або сукупності споріднених інституцій, роль яких полягає у регулюванні й підтримці підприємництва як виду діяльності;
- механізм забезпечення виконання договірних зобов’язань у межах інституту контрактації, що, на відміну від традиційного підходу, не обмежується нормами законодавчо-правового характеру, а передбачає застосування як стимулюючих, так і стримуючих інструментів, використання яких нівелює ймовірність проявів опортуністичної поведінки учасників підприємницької діяльності;

дістали подальшого розвитку:

- інтерпретація понять “інституція” та “інститут” через розмежування властивих ознак і визначення особливостей впливу на розвиток сільського підприємництва;
- методичні рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування суб’єктів сільського підприємництва, відмінність яких полягає в обґрунтуванні напрямів зниження рівня трансакційних витрат як критерію якості впровадження інституційних змін на рівні кожного окремого підприємницького формування у сільській місцевості;
- пропозиції щодо удосконалення інституційного забезпечення і створення на цій основі інноваційно-консультативного центру інформаційної підтримки сільського підприємництва, основними напрямками діяльності якого визначено захист підприємців від несвоєчасного отримання інформації, інформаційної асиметрії й обмеженості її змістовного наповнення в період впровадження інституційних змін.

Практичне значення одержаних результатів. Висвітлені у дисертаційному дослідженні положення та рекомендації є підґрунтям для розв’язання теоретичних і практичних проблем розвитку сільського підприємництва з врахуванням впливу інституційних детермінант. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх впровадження у підприємницьку діяльність.

Обґрунтовані інституційні засади розвитку сільського підприємництва в умовах зростаючої зовнішньої конкуренції на регіональних та світових аграрних ринках використані Департаментом економічного розвитку аграрного ринку Міністерства аграрної політики та продовольства України при розробці законодавчо-нормативних ініціатив (довідка № 37-11-2-13/12281 від

21.06.2013). Рекомендації щодо удосконалення інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва використано Управлінням агропромислового розвитку Коростенської районної державної адміністрації Житомирської області при розробці та обґрунтуванні поточних і стратегічних програм щодо підвищення ефективності функціонування сільських підприємницьких формувань у контексті сучасних інституційних змін та ринкових перетворень (довідка № 12-13/140 від 04.12.2013).

Пропозиції щодо впровадження прогнозних сценаріїв підвищення ефективності традиційної підприємницької діяльності й визначення напрямів ефективного використання державних асигнувань як одного з інструментів зростання рівня рентабельності підприємства знайшли практичне застосування у діяльності СТОВ “Бондарівське” Коростенського району Житомирської області (довідка № 161 від 09.10.2013). Запропонована автором модель оптимізації рівня трансакційних витрат та впровадження на цій основі сценаріїв зростання традиційних видів діяльності з урахуванням впливу чинників інституційного середовища апробована в господарській діяльності ПОСП “Нива” Коростенського району Житомирської області (довідка № 204 від 17.10.2013).

Теоретичні та методичні засади розвитку сільського підприємництва використовуються у навчальному процесі Житомирського національного агроекологічного університету при підготовці студентів напряму підготовки 6.030504 “Менеджмент” при викладанні навчальної дисципліни: “Світове сільське господарство” та спеціальності 8.03060104 “Менеджмент ЗЕД” при викладанні дисциплін “Менеджмент міжнародного туризму”, “Інтеграційна економіка” (довідка № 1918 від 21.11.2013).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною роботою, в якій висвітлений авторський підхід до вирішення існуючих проблем розвитку сільського підприємництва в умовах інституційних змін. Представлені в роботі результати наукових досліджень є особистими розробками автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті положення, які є результатом особистих досліджень дисертанта.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та положення дисертаційної роботи апробовані на конференціях, зокрема: міжфакультетській науково-практичній конференції молодих вчених “Формування стратегії розвитку регіонального АПК” (Житомир, 2008, 2010); міжфакультетській конференції молодих вчених “Формування стратегії розвитку аграрного сектора” (Житомир, 2011, 2012, 2013); III Міжнародній науково-практичній конференції “Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК” (Полтава, 2011); VII Міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України” (Київ–Дніпропетровськ, 2011); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Механізм реалізації стратегії розвитку національної економіки” (Тернопіль, 2011); II Міжнародній конференції молодих вчених “Економіка і менеджмент – 2011” (Львів, 2011); V Міжнародній науково-практичній

конференції “Проблеми і перспективи розвитку підприємництва” (Харків, 2011); II конференції молодих вчених-економістів “Стратегічні напрями і пріоритети формування конкурентоспроможності аграрного сектора” (Житомир, 2011, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених, аспірантів і студентів “Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку” (Харків, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій Міжнародному року кооперативів “Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні” (Житомир, 2012); IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених (у заочній формі) “Розвиток аграрного підприємництва: тенденції та перспективи” (Київ, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених, аспірантів і студентів “Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності, інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва” (Харків, 2013); II Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Ринкова природа інституційних трансформацій сучасних економічних систем” (Чернівці, 2013).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 27 наукових праць загальним обсягом 12,07 д. а., у т. ч. 9 статей у наукових фахових виданнях України (4,06 д. а.), з них 8 – одноосібних, з яких 2 – входять до міжнародних наукометричних баз; 1 розділ колективної монографії (4,31 д. а.), 17 тез доповідей на конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, який налічує 223 найменування, розміщені на 23 сторінках, 11 додатків. Основний текст дисертації викладений на 192 сторінках, містить 44 таблиці, 55 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі – **“Теоретико-методичні та інституційні засади розвитку сільського підприємництва в Україні”** – розкрито теоретичну сутність сільського підприємництва й основних дефініцій теорії інституціоналізму; виокремлено інституційні передумови формування та визначено методологічні засади розвитку підприємництва на сільських територіях в контексті інституційних змін.

На основі узагальнення досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, встановлено, що сільське підприємство, враховуючи особливості формування його економічної й соціальної складової, є вектором відродження сільських територій та основою розвитку традиційних і альтернативних видів діяльності. Теоретичне осмислення передумов реалізації підприємницької ініціативи найактивнішими представниками сільської громади, проблем продовольчого забезпечення, стрімкого поширення агрохолдингових структур й утворення нових форм взаємодії в аграрному секторі економіки дозволило ідентифікувати суб’єктів підприємництва як

таких, що сприяють подоланню соціально-економічних та екологічних диспропорцій у сільській місцевості (рис. 1).

Рис. 1. Комплекс ознак ідентифікації суб'єктів сільського підприємництва

Досягнення позитивних результатів у розвитку підприємницької діяльності першочергово залежить від існуючої інституційної системи та можливості ефективного комбінування її основних елементів. Узагальнюючи погляди відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, враховуючи особливості й відмінності у трактуваннях зазначених понять, запропоновано авторський підхід стосовно змістовного наповнення дефініцій теорії інституціоналізму в контексті розвитку сільського підприємництва. Під *інституціями* варто розуміти обмеження, норми, звичаї і традиції у діяльності суб'єктів сільського підприємництва, впровадження яких здійснюється з метою ефективного розподілу ресурсів, державних асигнувань, інвестицій та формування інструментів механізму інституційного забезпечення. В межах зазначеного визначення, *інститути* доцільно розглядати як інтегровані системи інституційних складових, або як установи чи організацій, які регламентують інституції, забезпечують їх впровадження та контролюють господарську діяльність суб'єктів сільського підприємництва, що не суперечить традиційному підходу, а лише доповнює його зміст.

Результатом формування інституційних засад розвитку сільського підприємництва є гармонізована взаємодія елементів інституційного середовища: системи правил, норм і обмежень (формальних інституцій), ціннісно-етичної системи (неформальних інституцій) й сукупності базисних та похідних інститутів. До базисних інститутів розвитку сільського підприємництва з позицій авторського розуміння основних дефініцій теорії

інституціоналізму віднесено інститути державного впливу, економічного регулювання, інфраструктури аграрного ринку, екології та інноваційного розвитку. Сукупність похідних інститутів (законодавства, контрактації, соціального капіталу і ціноутворення) сформовано, зважаючи на комплементарний характер їх взаємодії та взаємозв'язку з базисними інститутами.

Безперечної значущості у процесі формування і функціонування суб'єктів сільського підприємництва набувають інституції, які можуть як сприяти зайнятості сільського населення, раціональному використанню наявних ресурсів, підвищенню стандартів життя, так і призвести до деструктивних змін та невідновних процесів у веденні господарства і розвитку сільських територій. Аргументованість зазначеного підтверджується тим, що розвиток підприємницької діяльності є іманентною ознакою якості здійснення перетворень, тому його варто розглядати як процес впровадження інституційних змін, що сприяють реалізації підприємницької ініціативи у сільській місцевості та зростанню показників функціонування сільських підприємницьких формувань.

На основі комплексно-функціонального підходу, зважаючи на неможливість перенесення структури теоретичних уявлень про особливості впливу інституцій на розвиток підприємницьких формувань, обґрунтовано доцільність застосування методики розрахунку базисного коефіцієнта інституційного розвитку сільського підприємництва. Основою розрахунку є визначення вагомості формальних і неформальних інституцій. Запропонована методика є аналітичним підґрунтям, що дозволяє оцінити вплив окремих інституцій або їх сукупності на розвиток сільського підприємництва. Отримані від розрахунків результати, хоча і не мають конкретної числової інтерпретації, однак дозволяють визначати ефективність функціонування та розвитку підприємницьких формувань за встановленими у кожній інституції обмеженнями та стимулами.

У другому розділі – **“Стан та соціально-економічні результати розвитку сільського підприємництва в інституційному середовищі”** – ідентифіковано основні проблеми та визначено тенденції розвитку сільського підприємництва; проаналізовано пріоритетні напрями державної підтримки і узагальнено проблеми адаптації сільських підприємницьких формувань до інституційних новацій держави.

Розвиток традиційних видів діяльності та поступова їх диверсифікація є основою стабільного функціонування суб'єктів сільського підприємництва. Однак, в умовах зміни елементів інституційного середовища, ситуація суттєво загострюється, що зумовлює нестабільність та дезінтеграцію сільської економіки і, як наслідок, відбувається призупинення розвитку суб'єктів сільського підприємництва. Це підтверджується тим, що загальна кількість підприємницьких формувань Житомирської області у 2012 р. скоротилася відносно 2008 р. на 6,2 %. Кількість фізичних осіб-підприємців зросла на 4,3 %. Результати соціологічного дослідження, ініційованого та проведеного автором, дозволили виявити інституційні бар'єри, що стримують розвиток сільського

підприємництва, зокрема: недосконалий механізм реалізації нормативно-правових актів (31,8 % відповідей респондентів); невизначеність політичної і соціально-економічної ситуації в країні (16,4 %); відсутність та порушення “правила гри” (13,4 %) тощо.

Для успішного функціонування суб’єктів сільського підприємництва необхідним є відродження традиційних та розвиток альтернативних видів діяльності, вибір яких здійснюється підприємцями індивідуально. Активне впровадження останніх дозволяє суттєво знизити стереотипність мислення підприємців відносно обмеженості їх діяльності. Результати соціологічного опитування дали змогу визначити основні причини прийняття рішення про впровадження альтернативних видів діяльності у сільському підприємстві. Зокрема, 21,2 % із 155 опитаних керівників підприємницьких формувань (різних організаційно-правових форм господарювання) головною причиною диверсифікації виробничо-господарської діяльності визначили можливість додаткового заробітку; 19,2 % – вбачають її в уникненні сезонності виробництва; 15,4 % – зорієнтовані на створення робочих місць для сільського населення та відродження народних промислів.

Формалізований інституційний вплив сприяє розвитку підприємницької діяльності згідно з існуючими вимогами та в межах встановлених норм і обмежень. Відповідно суттєвого значення у розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості набувають такі види формальних інституцій як економічні та екологічні (табл. 1).

Таблиця 1

Види та значення формальних інституцій у розвитку сільського підприємництва Житомирської області (за результатами соціологічного опитування), 2012 р.

Види інституцій	Кількість відповідей	Структура відповідей за групою, %	Рейтинг інституцій
<i>Екологічні:</i>	162	33,1	X
право власності на природні ресурси;	92	56,8	1
законодавчі акти з регулювання питання охорони навколишнього середовища;	25	15,4	3
директиви з впровадження екоінновацій;	45	27,8	2
<i>Економічні:</i>	257	52,4	X
законодавчо-нормативні акти з регулювання економічних відносин;	90	35,0	1
право власності на основні та оборотні засоби виробництва;	65	25,3	2
комплекс стимулюючих (стримуючих) заходів щодо розвитку підприємництва;	41	15,9	4
інструкції, норми, рекомендації тощо;	61	23,8	3
<i>Суспільно-політичні:</i>	71	14,5	X
законодавчі акти із захисту прав підприємців;	21	29,6	2
установчі документи підприємств;	35	49,3	1
інструкції органів самоврядування;	15	21,1	3
<i>Разом</i>	490	100	X

Формалізоване втілення інституцій з певних причин може бути не вигідним для більшості сільських підприємців. Таке твердження справджується у випадку, коли формальні інституції неспроможні забезпечити нормативно-правовою інформацією керівників підприємницьких формувань та на досить низькому рівні регулюють діяльність. При виникненні суперечностей у межах формальних інституцій, більше третини керівників підприємницьких формувань діють не за встановленими традиційними схемами, відхиляючись від основних етапів існуючого алгоритму процесу прийняття рішень. У розрізі видів неформальних інституцій, основними елементами впливу на розвиток підприємницької діяльності в сільській місцевості є практика та досвід господарювання (31,7 %), звичаї і традиції (16,5 %), ділова культура (14,5 %) та господарський менталітет (12,9 %).

Важливим аспектом детального аналізу умов розвитку сільського підприємництва є оцінка інституційного середовища. Для визначення інституційних детермінант (x_i), що впливають на економічний стан підприємницьких формувань (y), використано прийом множинного кореляційно-регресійного аналізу та результати соціологічного дослідження, в межах якого респондентам запропоновано оцінити вплив чинників інституційного середовища за ступенем їх значущості від 1 до 10 балів. Відповідно, рівняння залежності результативної ознаки від факторних ознак набуде вигляду:

$$\tilde{y}_x = 0,6280 + 0,3815x_1 + 0,4724x_2 + 0,3552x_3 + 0,3139x_4 + 0,7263x_5 + 0,4688x_6$$

Примітка: x_1 – законодавчі новації уряду, балів; x_2 – фінансово-кредитне забезпечення, балів; x_3 – державна підтримка, балів; x_4 – економічна свобода і вільний вибір напрямів господарювання, балів; x_5 – трансакційні витрати, балів; x_6 – ринкові “правила гри”, балів.

Аналізуючи значення коефіцієнта множинної детермінації ($R^2=0,8030$) встановлено, що із 80,3 % загального коливання економічного стану підприємств 16,6 % пояснюється зниженням рівня трансакційних витрат; 15,6 % – зміною законодавчої політики уряду щодо регулювання підприємницької діяльності; 13,8 % – отриманням державних асигнувань; 13,5 % – фінансово-кредитним забезпеченням тощо. У результаті проведених розрахунків сукупність досліджуваних підприємницьких формувань згруповано у групи: низького (бальна оцінка показника економічного стану знаходиться в межах від 0,95 до 1,58 балів), опосередкованого (від 1,59 до 2,86 балів), середнього (від 2,87 до 4,14 балів) та активного інституційного впливу (від 4,14 до 5,0 балів). Запропоноване групування підприємств дозволило визначити як типові підприємницькі формування, так і формування, які функціонують у режимі інституційної “пастки” (рис. 2).

Внаслідок формування інституційного середовища, у якому відбувається переважання неформальних зв'язків над формальними, та широкого розповсюдження інституційних “пасток” сільське підприємництво потребує впровадження дієвих заходів не лише у сфері регулювання, але й підтримки.

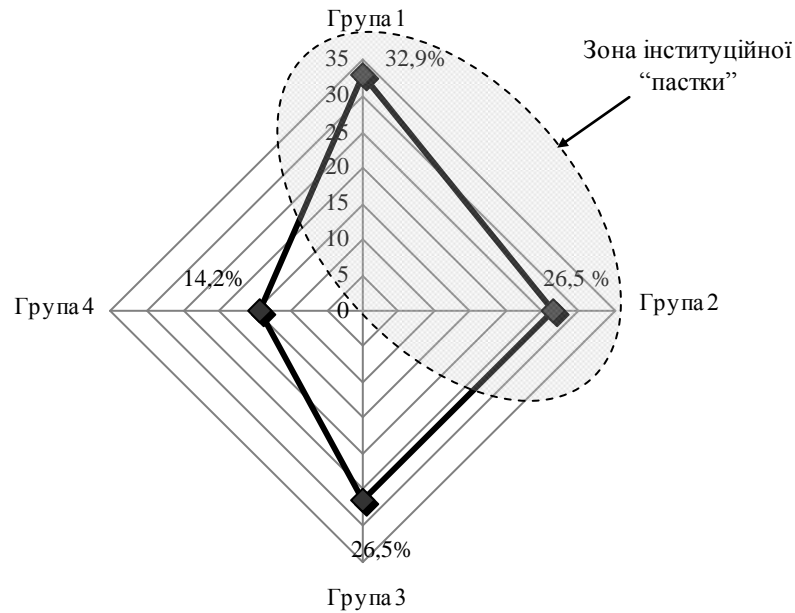

Рис. 2. Типологічна структура сільських підприємницьких формувань за рівнем впливу інституційних детермінант

Пріоритетними формами підтримки з боку інститутів держави керівники формувань вважають: забезпечення державного замовлення (11,6 % відповідей респондентів), бюджетні позики та субсидії (10,7 %), упорядкування системи контролю і перевірок підприємницьких формувань (7,6 %). Разом з цим, діяльність інститутів держави позитивно оцінюють лише 9,7 % опитаних керівників, що свідчить про низький ступінь довіри щодо ефективності їх впливу на розвиток сільського підприємництва.

Зважаючи на існуючі позитивні аспекти дослідження особливостей функціонування суб'єктів сільського підприємництва в контексті формування сприятливого інституційного середовища виявлені і такі, що суттєво перешкоджають їх розвитку. Враховуючи необхідність адаптації інституційної системи України до вимог ЄС, важливим є абстрактне моделювання процесів ліквідації негативних наслідків від зміни інституційної матриці та визначення стратегічних орієнтирів подальшого розвитку сільського підприємництва.

У третьому розділі – **“Напрями адаптації сільського підприємництва до умов інституційного середовища”** – запропоновано методичний підхід до дослідження інституційних засад розвитку сільського підприємництва, побудовано інституційну матрицю та розроблено моделі підвищення ефективності функціонування суб'єктів сільського підприємництва.

Застосування у процесі аналітичного дослідження методологічних підходів теорії інституціоналізму дає змогу стверджувати, що ефективність розвитку сільського підприємництва знаходиться у нерозривному зв'язку з можливістю управлінської системи підприємств вчасно реагувати та впроваджувати зміни інституційного характеру. З огляду на це, сформовано алгоритм процесу імплементації інституційних змін у діяльність суб'єктів сільського підприємництва, яким визначено п'ять послідовних етапів: 1) отримання інформації про зміну формальних інституцій; 2) формування

цінової політики на ресурси та продукцію; 3) специфікація прав власності; 4) зміна пріоритетів у виборі інституцій щодо управління підприємницьким формуванням (адаптація системи управління або її неузгодженість у відношенні до змін); 5) оптимізація рівня трансакційних витрат.

Зростання трансакційних витрат пов'язано з адаптацією управлінської системи підприємства до вимог модернізованих інституцій та з відсутністю вчасного інформаційного супроводу. Така ситуація потребує розробки адекватного змінам інструментарію оптимізації рівня зазначених витрат у діяльності сільських підприємницьких формувань. Запропонований варіант моделі (1) є підґрунтям для виявлення резервів збільшення обсягів прибутку.

$$Z_1 = \left(\sum_{i=1}^n c_{ij} x_i - \sum_{i=1}^n q_i x_i \right) - \sum_{i,j=1}^{n,m} q_{ij\varphi} x_\varphi \rightarrow \max,$$

$$\text{за умови, якщо: } \sum_{j,i=1}^{n,m} q_{ij\varphi} x_\varphi \rightarrow \min, \quad (1)$$

$$\text{але } q_{ij\varphi} \succ 0; x_\varphi \geq 0;$$

де: i – вид продукції або товару ($i=1 \dots n$); j – кількість партнерів підприємства, ($j=1 \dots m$); c_{ij} – ціна 1 одиниці i -го виду продукції (товару) для j -го партнера; x_i – обсяги виробництва i -го виду продукції; x_φ – обсяги виробництва i -го виду продукції за договором; q_i – собівартість продукції i -го виду; $q_{ij\varphi}$ – витрати на реалізацію продукції i -того виду j -му партнеру.

Основні обмеження, спрямовані на зниження рівня трансакційних витрат, сформовано за такими напрямками, як: ліквідація наслідків опортуністичної поведінки, захист прав власності, ведення переговорів, пошук інформації та виміру якості продукції. Свідченням ефективності моделювання є можливість зниження рівня витрат на 7–10 %.

Результати дослідження також дають підстави стверджувати, що одним із перспективних напрямів зниження рівня трансакційних витрат на укладання договорів та ведення переговорів є рівень інформаційного забезпечення. З цією метою запропоновано створити інноваційно-консультативний центр інформаційної підтримки розвитку сільського підприємництва. Доцільність формування центру підтверджується тим, що у період впровадження інституційних новацій сільські підприємницькі формування є економічно та соціально “незахищеними” від можливого руйнівного впливу таких новацій, оскільки існуючі консультаційні установи (центри зайнятості, дорадчі служби тощо) повноцінної інформації стосовно особливостей пристосування до інституційних змін не надають.

Ігнорування існуючих норм і обмежень та формування нових механізмів державної підтримки спонукають сільських підприємців обирати виробничу спеціалізацію у галузі рослинництва, де виробництво продукції є найменш витратним та капіталомістким. Однак це суперечить сутності концепції багатофункціонального розвитку сільських територій. Таким чином, підтверджується необхідність сценарного моделювання процесів зростання ефективності підприємницької діяльності в умовах інституційних змін (рис. 3).

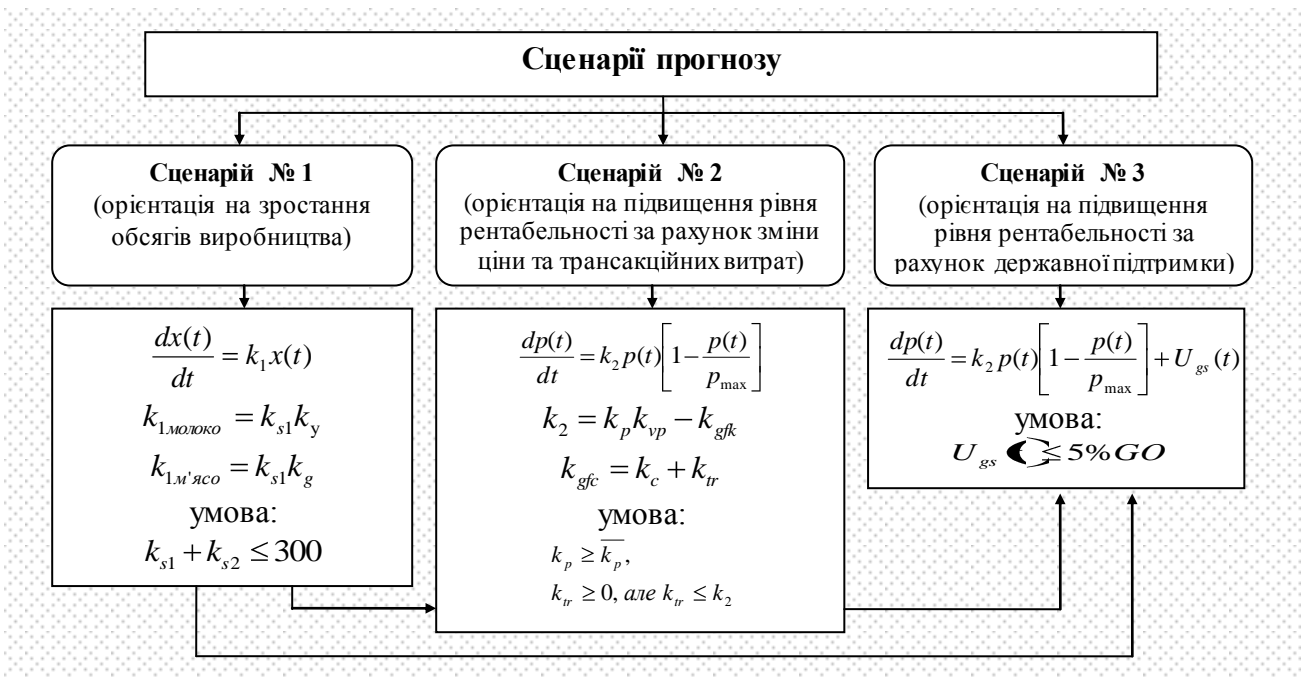

Рис. 3. Математична модель зростання ефективності господарювання у сільському підприємстві з урахуванням впливу чинників інституційного середовища

Вибір галузі тваринництва в якості об'єкта моделювання зумовлено "самоусуненням" уряду країни від регулювання розвитку галузі, що призвело до скорочення поголів'я ВРХ, зменшення обсягів виробництва м'ясо-молочної продукції та цінового дисбалансу. Відтак, у сільському підприємстві поступово нівелюється роль та значення неформальних інституцій, і, як наслідок, втрачається самотність села як чинника національної безпеки країни.

Для встановлення рівня сприятливості або несприятливості інституційного середовища розвитку сільського підприємства побудовано інституційну матрицю, авторським підходом до побудови якої враховано можливість суб'єкта сільського підприємства уникати конфліктності при пристосуванні до чинних або модернізованих інституцій. Це сприятиме вирішенню основних проблем, пов'язаних із забезпеченням соціальної відповідальності у бізнесі та покращенням корпоративної культури підприємницьких формувань як основи забезпечення цілісності інституту власності та гарантування виконання умов інституту контрактації.

Впровадження змодельованих сценаріїв розвитку сільського підприємства в період впровадження інституційних змін потребує створення таких механізмів інституційного забезпечення (з боку держави) та виконання договірних зобов'язань (з боку партнерів), які б сприяли повноцінному функціонуванню суб'єктів сільського підприємства. За таких умов механізм забезпечення виконання договірних зобов'язань в межах інституту контрактації у сільському підприємстві повинен поєднувати в собі як стимулюючі, так і стримуючі інструменти, що дозволить суттєво знівелювати негативні наслідки опортуністичної поведінки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у розробці практичних рекомендацій з підвищення ефективності функціонування і розвитку суб'єктів сільського підприємництва з урахуванням прогресуючих змін інституційного середовища. Це дозволило отримати найважливіші наукові та практичні висновки, які відображають рівень виконання завдань та характеризуються науковою новизною:

1. Систематизація існуючих науково-теоретичних поглядів дозволяє стверджувати, що трактування сутності сільського підприємництва необхідно розглядати принаймні з двох позицій. По-перше, як комерційну діяльність активних представників сільської громади, зорієнтовану на виробництво сільськогосподарської і несільськогосподарської продукції, товарів чи послуг та їх безпосередньої реалізації з метою матеріального й морального заохочення інтересів сільських підприємців. По-друге, як сукупність ринкових інститутів – сільських підприємницьких формувань, діяльність яких реалізується в рамках чинних інституційних обмежень. Такий підхід є обґрунтованим, оскільки враховує мету, завдання і напрями досягнення реальних результатів підприємництва на сільських територіях та відповідає основним вимогам концепції багатофункціональної ролі сільського господарства.

2. Методологічне розмежування основних понять теорії інституціоналізму дало змогу сформулювати авторське розуміння таких дефініцій як інститут та інституція на основі виокремлення характерних для них ознак. Відтак, обґрунтовано, що інститут (організація, установа або об'єднання) завжди є основою для формування та регламентування інституцій. Виходячи із зазначеного, встановлено, що основоположні інституції формального і неформального змісту структурують діяльність підприємницьких формувань, тобто створюють інституційний базис законодавчого, економічного, соціального, екологічного спрямування. Інституції виступають стимулюючими або стримуючими чинниками впливу на активність реалізації підприємницької ініціативи селян.

3. Характер еволюційних змін розвитку сільського підприємництва дозволив встановити певні закономірності, що взаємопов'язані в контексті впливу елементів інституційної системи. Найголовнішими слід вважати такі: скорочення кількості суб'єктів сільського підприємництва; низький рівень економічної ефективності функціонування основних галузей сільського господарства (переважна частина прибутків (99,8 %) формується у галузі рослинництва); готовність суб'єктів сільського підприємництва до диверсифікації виробничо-господарської діяльності; існування інституційних "пасток", у які потрапляють майже 60 % підприємницьких формувань; поширення інституційної "незрілості" суб'єктів сільського підприємництва за рахунок перебільшеного значення державної підтримки та інші.

4. Одним з критеріїв реалізації підприємницької ініціативи активними представниками сільської громади є рівень сприятливості інституційного

середовища. В існуючих методичних підходах щодо оцінки впливу інституційних елементів даного середовища відмічається недостатність адекватних кількісних інструментів аналізу. Запропонована методика розрахунку базового аналітичного коефіцієнта інституціоналізації дозволяє об'єктивно встановити вагомість інституцій у розвитку сільського підприємництва.

5. Результати кількісного і якісного оцінювання умов функціонування суб'єктів сільського підприємництва дозволили ідентифікувати стримуючі чинники інституційного характеру: недосконалий механізм реалізації нормативно-правових актів, невизначеність політичної та соціально-економічної ситуації в країні, порушення ринкових "правил гри", складність механізму отримання банківського кредиту, тінізація доходів, загострення конкуренції, випадки хабарництва тощо. У сукупності зазначені детермінанти суттєво поширюють серед сільських підприємців недовіру до інститутів та регламентованих ними інституцій.

6. У процесі впровадження державою інституційних змін суттєво знижується активність реалізації підприємницьких ініціатив. Імплементацию інституційних нововведень суб'єктами сільського підприємництва пропонується здійснювати відповідно до розробленого алгоритму, яким передбачено отримання повноцінної інформації на кожному етапі змін інституційної системи сільської економіки. Обґрунтовано доцільність створення інноваційно-консультативного центру інформаційної підтримки сільського підприємництва у форматі пристосування до можливих змін.

7. Процес переорієнтації інституційної системи, метою якого є зростання прибутковості підприємницьких формувань, передбачає зниження рівня трансакційних витрат та уникнення проявів опортуністичної поведінки з боку партнерів. Впровадження розробленої моделі оптимізації рівня трансакційних витрат дає можливість для раціонального використання фінансових ресурсів або виявлення резервів їх поступового вивільнення.

8. Зважаючи на мінливість інституційного середовища, розроблено модель зростання ефективності підприємницької діяльності. Реалізація даної моделі передбачає виконання наступних дій: аналіз показників діяльності підприємства; обґрунтування об'єкта прогнозування; розрахунок середніх коефіцієнтів зростання; визначення напрямів прогнозування; вибір одного із запропонованих варіантів зростання та оцінка отриманих результатів. Імплементация сценаріїв прогнозу у практику господарювання дозволить сільським підприємцям самостійно визначати як стратегічні орієнтири розвитку традиційних й альтернативних видів діяльності, так і напрями швидкої та ефективної адаптації підприємницьких формувань до інституційних змін.

9. Для оцінки умов сприятливості інституційного середовища побудовано інституційну матрицю розвитку сільського підприємництва у розрізі груп підприємств з різним рівнем інституційного впливу. Доведено, що підприємницькі формування, які у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності здебільшого керуються формальними інституціями, мають вищий показник інституційного розвитку у порівнянні з підприємницькими

формуваннями, які обтяжені впливом формалізованих інституцій і діють за традиційними вподобаннями та особистісними переконаннями у прийнятті рішень.

10. Заходи адаптації суб'єктів сільського підприємництва до інституційних змін враховують обов'язковість удосконалення інструментів механізму інституційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності як на рівні обласних державних інститутів (провайдерів змін), так і на рівні суб'єктів сільського підприємництва (виконавців змін). За таких умов досягається узгодженість інтересів підприємців та забезпечується їх прозора співпраця з представниками інститутів державної влади і партнерами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Усюк Т. В. Загальне та особливе у дефініціях теорії інституціоналізму / Т. В. Усюк // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 5 [8]. – С. 169–173 (0,44 д. а.).

2. Усюк Т. В. Інституційні аспекти розвитку сільського підприємництва: теоретико-методологічний підхід / Т. В. Усюк // Вісн. ЖНАЕУ. – 2011. – № 1(28), т. 2 (екон. науки). – С. 41–49 (0,65 д. а.).

3. Усюк Т. В. Інфраструктурне забезпечення інституційного розвитку сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2011. – Вип. 17, № 2. – С. 303–312 (0,52 д. а.).

4. Усюк Т. В. Роль держави у розвитку сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Зб. наук. пр. ТДАТУ. – 2013. – № 1 (21), т. 3. – С. 284–291 (0,47 д. а.).

5. Усюк Т. В. Розвиток земельних відносин у сільському підприємстві: інституційний аналіз / Т. В. Усюк // Вісн. СНАУ. – 2013. – Вип. 6 (57). – С. 36–40 (0,46 д. а.).

6. Зінчук Т.О. Аналіз методик визначення оптимальної ставки експортного мита на насіння соняшника в контексті взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом / Т. О. Зінчук, О. М. Романчук, Т. В. Усюк // Вісн. ЖНАЕУ. – 2012. – № 2 (екон. науки). – С. 41–52 (0,15 д. а.) *(автором детально обґрунтовано особливості впливу інституцій законодавчого характеру на визначення ставки експортного мита на насіння соняшника)*.

7. Усюк Т. В. Моделювання процесів відтворення галузі тваринництва у сільському підприємстві / Т. В. Усюк // Зб. наук. пр. ТДАТУ. – 2013. – № 3(23). – С. 205–209 (0,38 д. а.).

У фахових вітчизняних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

8. Усюк Т. В. Оцінка сучасних тенденцій розвитку традиційних видів зайнятості у сільському підприємстві Житомирської області / Т. В. Усюк // Вісн. ХНУ. – 2013. – № 5 (204), т. 1. – С. 244–248 (0,45 д. а.) *(РИНЦ)*.

9. Усюк Т. В. Інституційні детермінанти розвитку сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Менеджмент і маркетинг інновацій. – 2013. – № 4. – С. 283–290 (0,54 д. а.) (*Directory of Open Access Journals; Index Copernicus Journals Master List; Google Академія; Ulrichsweb; Academic Journals Database; Research Bible*).

Розділи у монографіях:

10. Усюк Т. В. Кон'юнктура аграрних ринків Азії / Кон'юнктура та перспективи розвитку світових аграрних ринків : монографія / І. М. Волкова, О. М. Варченко, В. Є. Данкевич [та ін.]; за ред. Т. О. Зінчук. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – С. 157–261 (4,31 д. а.) (*особисто автору належить проведений системний аналіз сучасних кон'юнктурних змін на аграрних ринках азіатських країн та обґрунтування інституційних засад розвитку сільського підприємництва в умовах зростаючої зовнішньої конкуренції*).

В інших виданнях:

11. Усюк Т. В. Теоретико-методологічні особливості інституціоналізації сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Формування стратегії розвитку регіонального АПК: матеріали 6-ої міжфакультет. конф. молодих вчених, 14 трав. 2010 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2010. – С. 55–57 (0,35 д. а.).

12. Усюк Т. В. Розвиток підприємництва в сільській місцевості: інституційний підхід / Т. В. Усюк // Формування стратегії розвитку аграрного сектору регіону: матеріали 7-ої міжфакультет. конф. молодих вчених, 20 трав. 2011 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2011. – Т. 1. – С. 183–185 (0,28 д. а.).

13. Усюк Т. В. Інституційне забезпечення розвитку сільського підприємництва: теоретичний аспект / Т. В. Усюк // Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 жовт. 2011 р. – К.; Дніпропетровськ : Біла К.О., 2011. – Т. 2. – С. 107–110 (0,17 д. а.).

14. Усюк Т. В. Особливості розвитку сільського підприємництва в країнах ЄС / Т. В. Усюк // Економіка і менеджмент: матеріали II Міжнар. конф. молодих вчених ЕМ–2011. – Л. : Львівська політехніка, 2011. – С. 102–103 (0,23 д. а.).

15. Усюк Т. В. Розвиток сільського підприємництва за видами діяльності: стан та перспективи / Т. В. Усюк // Стратегічні напрями і пріоритети формування конкурентоспроможності аграрного сектора: матеріали II конф. молодих вчених-економістів, 23-24 листоп. 2011 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2011. – С. 43–46 (0,35 д. а.).

16. Усюк Т. В. Роль обслуговуючої кооперації у розвитку сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Міжнар. року кооперативів, 5-7 квіт. 2012 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2012. – С. 172–175 (0,23 д. а.).

17. Усюк Т. В. “Інституційні пастки” у розвитку сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Розвиток аграрного підприємництва: тенденції та перспективи: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених

(у заочній формі) / редкол. Ю.О. Лупенко [та ін.] – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – С. 35–38 (0,23 д. а.).

18. Усюк Т. В. Інституційний вплив державної підтримки на розвиток сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Формування стратегії розвитку аграрного сектора регіону: матеріали 8-ої міжфакультет. наук.–практ. конф. молодих вчених, 26 квіт. 2012 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2012. – С. 169–172 (0,35 д. а.).

19. Усюк Т. В. Методологічні підходи до оцінки інституційного середовища розвитку сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Ринкова природа інституційних трансформацій сучасних економічних систем: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, 18–20 квіт. 2013 р. – Чернівці : ЧНУ, 2013. – Ч. 1. – С. 69–71 (0,12 д. а.).

20. Усюк Т. В. Вплив неформальних інституцій на розвиток сільського підприємництва / Т. В. Усюк // Формування стратегії розвитку аграрного сектора регіону: матеріали 9-ої міжфакультет. наук.-практ. конф. молодих вчених, 22 трав. 2013 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2013. – С. 10–12 (0,21 д. а.).

21–27. *Інші наукові публікації за темою дисертації* (1,18 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Усюк Т. В. Інституційні засади розвитку сільського підприємництва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Житомирський національний агроекологічний університет Міністерства аграрної політики та продовольства України, Житомир, 2014.

У дисертаційному дослідженні узагальнено теоретико-методологічні та науково-прикладні аспекти розвитку сільського підприємництва в умовах інституційного середовища. Запропоновано авторську методику встановлення вагомості інституцій та ідентифіковано бар'єри інституційного характеру, що суттєво стримують розвиток сільського підприємництва. Здійснено аналіз стану, динаміки і тенденцій розвитку різних організаційно-правових форм господарювання у сільській місцевості. Обґрунтовано напрями адаптації суб'єктів сільського підприємництва до інституційних змін. Удосконалено пропозиції щодо зниження рівня трансакційних витрат та розроблено економіко-математичну модель зростання ефективності традиційних видів підприємницької діяльності з урахуванням дії чинників інституційного середовища. Для встановлення рівня сприятливості або несприятливості інституційного середовища розвитку сільського підприємництва побудовано інституційну матрицю.

Ключові слова: інститут, інституція, інституційне середовище, інституційна матриця, інституційні детермінанти, підприємницьке формування, трансакційні витрати, сільське підприємництво.

АННОТАЦИЯ

Усюк Т. В. Институциональные аспекты развития сельского предпринимательства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Житомирский национальный агроэкологический университет Министерства аграрной политики и продовольствия Украины, Житомир, 2014.

В диссертационном исследовании обобщены теоретико-методологические и научно-прикладные аспекты развития сельского предпринимательства в условиях институциональной среды. Сформировано авторское определение сельского предпринимательства, которое предлагается рассматривать в бинарном контексте: во-первых, как совокупность рыночных институтов (предпринимательских формирований), и, во-вторых, как коммерческую деятельность, инициированную активными представителями сельской общины. Учитывая активность развития предпринимательской инициативы в условиях институциональной среды, выделены критерии, согласно которым новые и уже существующие формирования можно идентифицировать как субъекты сельского предпринимательства.

Доказано, что достижение положительных результатов в развитии предпринимательской деятельности зависит от существующей институциональной системы. Установлено, что в рамках такой системы должна происходить консолидация формальных институтов с неформальными с целью учета особенностей реализации предпринимательской идеи собственников, а также возможностей формирования социального капитала на сельских территориях. С помощью предложенной авторской методики установления значимости институций и расчета коэффициента институционализации, доказана возможность отразить количественные характеристики влияния формальных и неформальных институциональных элементов на развитие и функционирование субъектов предпринимательской деятельности в сельской местности.

Осуществлен анализ состояния, динамики и тенденций развития различных организационно-правовых форм хозяйствования в сельской местности. В результате социологического исследования идентифицированы барьеры институционального характера, которые существенно сдерживают развитие сельского предпринимательства. По результатам корреляционно-регрессионного анализа, установлена совокупность институциональных детерминант влияния на экономическое положение сельских предпринимательских формирований. Это позволило выявить совокупность предприятий, функционирующих в режиме институциональной “ловушки”, и ряд успешных предприятий, институции в деятельности которых являются инструментами повышения их эффективности.

Результаты исследования дают возможность утверждать, что на уровне предпринимательских формирований имплементации институциональных

изменений на начальном этапе обуславливает значительные транзакционные издержки. В соответствии с указанным, в работе предложена модель оптимизации уровня транзакционных издержек. Инструментарием механизма снижения уровня указанных расходов предусмотрено их постепенное сокращение по 5-ти определенным направлениям: оппортунистическое поведение партнеров; ведение переговоров; защита прав собственности и др. Учитывая необходимость адаптации предпринимательских формирований к институциональным изменениям и прогнозирование последствий, разработана экономико-математическая модель роста эффективности традиционных видов предпринимательской деятельности с учетом действия факторов институциональной среды. Для установления уровня благоприятности или неблагоприятности среды развития сельского предпринимательства построена институциональная матрица. Обосновано также направления усовершенствования механизма институционального обеспечения, который предусматривает применение инструментов регулирования и активизации процессов реализации предпринимательской инициативы в сельской местности.

Ключевые слова: институт, институция, институциональная среда, институциональная матрица, институциональные детерминанты, предпринимательское формирование, транзакционные издержки, сельское предпринимательство.

SUMMARY

Usyuk T. The institutional basics of development of rural entrepreneurship. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, in Specialty 08.00.04. – Economics and Management of Enterprises (according to the types of economic activities). – Zhytomyr National Agroecological University of the Ministry of Agrarian Policy and Foodstuffs of Ukraine, Zhytomyr, 2014.

The thesis generalizes theoretical and methodological, scientifically applied aspects of rural entrepreneurship development under the conditions of institutional environment formation. The author offers the methods of significance implementation institutions and identifies barriers of institutional character, which significantly hold the development of analysis of condition, dynamics and tendency of development of various organizational and legal forms of commerce in rural areas. It has been substantiated the directions of adaptation of rural entrepreneurship subjects to institutional changes. The proposals as to lowering levels of transactional expenses and developed economic and mathematical model of increase of traditional types efficiency of entrepreneurship activity including factors of institutional environment have been increased. To determine the level of favorability and unfavorability of institutional environment of rural entrepreneurship development based an institutional matrix.

Key words: institute, institution, institutional framework, institutional matrix, institutional determinants, the business formation, transaction costs, rural entrepreneurship.

Підписано до друку 22.04.2014 р.
Папір друкарський. Друк офсетний
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0.9. Формат 60х90/16
Наклад 100 примірників. Зам. № 582

Віддруковано з готових оригінал-макетів автора
у Житомирському комунальному книжково-газетному
видавництві «Полісся», 10008, м. Житомир, вул. Шевченка 18-а
Реєстраційне свідоцтво: серія ЖТ № 5 від 26.02.2004 р.